

Віра Курок, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і методики технологічної освіти
Глухівського національного педагогічного університету

МОТИВАЦІЯ УЧІННЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

У статті розкрито взаємозв'язок понять "діяльність" і "мотив". З'ясовано сутність понять "мотивація", "мотив" та "мотив учіння". Виявлено прийоми стимулювання мотивації учіння в процесі кредитно-модульної системи навчання у педагогічному вищому навчальному закладі.

Ключові слова: мотивація, мотив, мотив учіння, пізнавальний інтерес, діяльність, кредитно-модульна система навчання.

Літ. 8.

Вера Курок, доктор педагогических наук, профессор,
заведующий кафедрой педагогики и методики технологического образования,
Глуховского национального педагогического университета

МОТИВАЦІЯ УЧЕННЯ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье раскрыта взаимосвязь понятий "деятельность" и "мотив". Определена сущность понятий "мотивация", "мотив" и "мотив учения". Выявлены приемы стимулирования мотивации учения в процессе кредитно-модульной системы обучения в педагогическом высшем учебном заведении.

Ключевые слова: мотивация, мотив учения, познавательный интерес, деятельность, кредитно-модульная система обучения.

Vira Kurok, Pedagogical Science Doctor of Hlukhiv Sate Pedagogical University,
Chair of Pedagogy and Technology Education methods

MOTIVATION OF LEARNING AS A LEADING FACTOR OF UNIVERSITY STUDENTS COGNITIVE ACTIVITY

The close relationship between concepts "activity" and "motive" is revealed in the article. The essence of concepts "motivation", "motive" and "learning motive" is defined. The ways of stimulating learning motivation under the conditions of credit-module system at the pedagogical university are detected.

Keywords: motivation, motive, learning motive, cognitive interest, activity, credit-module training system.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими завданнями. У системі фахової підготовки студентів педагогічного вишу, як і в будь-якій іншій педагогічній системі, мотивація учіння є невіддільною складовою навчально-виховного процесу: зміст підготовки реалізується в педагогічному процесі, побудованому на основі мотивації учіння, за допомогою доцільних організаційних форм і дидактичних засобів та відповідної системи методів навчання.

Успішність формування у студентів знань, умінь і навичок значною мірою залежить від ступеня сформованості мотиву їх пізнавальної діяльності, якості методичного забезпечення навчального процесу, рівня організації самостійної пізнавальної діяльності тощо. І якщо вдосконалення системи освіти відбувається тільки на рівні форм і методів навчання, якщо "поза межами розгляду залишається система мотивів

діяльності, емоційно-вольова сфера особистості, творча уява" [6, 6], то навчальний процес не може бути максимально ефективним. Адже результативність будь-якої діяльності, в тому числі й навчальної, багато в чому залежить від бажання, прагнення, інтересу до праці, потреби в діяльності, тобто від позитивних мотивів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У психології проблема мотивації пізнавальної діяльності досліджена досить глибоко, тоді як проблема формування позитивної мотивації учіння розроблена значно меншою мірою. Психологічний аспект мотивації людської діяльності викладений у роботах Б.Т. Ананьєва, Л.Л. Божович, Л.С. Виготського, А.Н. Леонтьєва, Л.С. Рубінштейна та ін. Багато років мотивація учіння перебуває в центрі уваги педагогів, її окремі аспекти досліджували Ю.К. Бабанський, В.І. Ільїн, А.К. Маркова, М.І. Махмутов, Г.І. Щукіна, М.У. Піскунов та ін.

Метою статті є виявлення та обґрунтування прийомів стимулювання мотивації учіння студентів у процесі кредитно-модульної системи навчання у педагогічному виші.

Виклад основного матеріалу. Навчання є провідною діяльністю студентів, основним чинником психічного розвитку, на його основі розвивається особистість. Відзначаючи особливості навчальної діяльності, дослідники вказують на своєрідність її цілей, результатів, особливий характер об'єкта вивчення, заплановані умови, в яких відбувається діяльність, інтенсивність функціонування психіки та ін.

Діяльнісний підхід, розроблений у психології Л.С. Виготським, А.Н. Леонтьєвим, Д.Б. Ельконіним та ін., уможливає розуміння природи мотивації учіння.

Тісний зв'язок понять "діяльність" і "мотив" відзначений А.Н. Леонтьєвим, який стверджує, що діяльності без мотиву не може бути, "...немотивована діяльність – це діяльність не позбавлена мотиву, а діяльність з суб'єктивно чи об'єктивно прихованим мотивом" [6, 162]. Ключовим для розвитку теорії мотивації в психології є положення про те, що мотиваційна система – це складний регулятор діяльності особистості, яка адекватно відображає у своєму змісті основні особливості об'єктивної дійсності, причому не тільки зовнішній світ, але й саму людину з її об'єктивними і суб'єктивними відношеннями [5; 6]. Оскільки процес формування і розвитку особистості характеризується взаємним впливом діяльності та мотивації, то під впливом зміни характеру діяльності відбувається зміна мотивації людини. Це дозволяє наблизитися до вирішення проблеми формування у студентів особистісно значущих мотивів навчальної діяльності шляхом удосконалення навчального процесу та способів діяльності студентів. Процес учіння як пізнавальна діяльність повинен набути для студента особистісного смислу, який спонукає би його до розвитку цієї діяльності як засобу самовдосконалення, став джерелом саморозвитку особистості й умовою залучення до суспільної практики [3].

Пізнавальна діяльність може успішно здійснюватись тільки за умови активності студентів, яку дослідниками позиціонують і як мету діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат. Активність студента забезпечується формуванням позитивних мотивів, які спонукають його до діяльності. Матеріали численних досліджень підтверджують, що активність розумових реакцій виникає у студентів тоді, коли в мотиваціях переважає зацікавленість в інтелектуальному розвитку своєї особистості.

Перш ніж подати наше бачення проблеми формування мотивації учіння інженерних дисциплін у студентів педагогічного вишу, розкриємо сутність понять "мотивація", "мотив" та "мотив учіння".

Автори розуміють мотивацію і як смислоутворювальний мотив (А.Н. Леонтьєв), і як динамічну тенденцію (С.Л. Рубінштейн), і як внутрішню позицію особистості (Л.І. Божович), і як основний компонент відношення (В.Н. Мясіщев), і як регулятор життєдіяльності (В.Г. Асєєв). Спонукуванням до розвитку мотивації є потяг, потреба, емоції, інтереси, усвідомлення соціальних завдань тощо.

Важливим елементом мотивації є мотив діяльності, який став предметом дослідження філософів, педагогів, психологів та ін. Мотив (від латинського *moveo* – рухаю) – спонукальна причина дій і вчинків людини (те, що штовхає до дії) [4]. Згідно з визначенням, сформульованим С.Л. Рубінштейном [7] і схваленим Н.В. Кузьміною, В.С. Мерліним та ін., він трактується як сутність психологічних умов, що визначають цілеспрямований характер діяльності людини.

Мотив виявляє вплив об'єктивного світу на людину. Він не тільки відображається в її свідомості, а й формує певне ставлення до дійсності. У процесі самої діяльності відбувається нібито *трансформація об'єкта мети* в потребу, а через неї в мотив особистості. Звідси випливає, що для утворення мотивів наявність зовнішніх впливів не є достатньою умовою. Мотиви повинні спиратися на потребу самої особистості, оскільки тільки те, що для особистості є цінністю, закріплюється в мотиві. Під мотивом учіння слід розуміти те, заради чого навчається людина, іншими словами, те, що спонукає її до навчання.

Встановлено, що будь-яка діяльність (і навчальна теж) полімотивована [5], тобто виникає на основі не одного якогось мотиву, а у поєднанні декількох досить стійких мотивів. При цьому вони утворюють систему, яка для тих, хто навчається, має різну суб'єктивну значущість: існують домінуючі (провідні) мотиви і мотиви підпорядковані. Таку систему мотивів називають мотивацією. Як зазначає Л.І. Божович, "суттєво важливим для виховання є те, які саме мотиви стануть для людини провідними" [3, 3].

У літературі подано багато класифікацій мотивації. Так, Г.І. Щукіна пов'язує наявні типи мотивації з мотивами пізнавального інтересу, обов'язку, відповідальності, необхідності, самоутвердження, з широкими соціальними і колективними мотивами. Л.І. Божович виділяє два типи мотивації: перший породжений широкими соціальними мотивами, а другий "

МОТИВАЦІЯ УЧІННЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

переважно безпосередньою навчальною діяльністю.

Проблема мотивації нерозривно пов'язана з проблемою пізнавальних інтересів як потужного мотиву учіння, який, черпаючи із зовнішнього світу діясебе "будівельний матеріал" (Л.С. Рубінштейн), "покропово генералізуючись у схожих ситуаціях, стає стійким утворенням самої особистості, потужною спонукальною силою її діяльності і окремих дій" [8, 26]. У педагогічному аспекті проблема розвитку інтересу найбільш повно розроблена в працях Г.І. Щукіної. Її дослідження пізнавального інтересу, його предметної спрямованості, характеру і рівня розвитку, а також стимуляції в навчальному процесі проведено в загальнодидактичному аспекті, що має особливу цінність.

Пізнавальний інтерес визначають як спрямованість людини "на пізнання предметів, явищ, подій навколишнього світу, яка активізує психічні процеси, діяльність людини, її пізнавальні можливості" [8, 21]. За наявності пізнавального інтересу навчання має активний творчий характер; активізуються розумові процеси; з'являються прагнення до пошуку, здогадки, дослідження; підвищується мобільність розумових операцій. Знання психологічної природи інтересу, дотримання умов його прояву й закріплення, необхідна стимуляція дозволяють педагогам спиратися на пізнавальний інтерес як потужний засіб і внутрішній мотив діяльності.

У складній структурі інтересів учені виділяють безпосередній і опосередкований інтереси. Безпосередній інтерес реалізується на нижчому рівні. Він виникає поза зв'язком зі значущістю об'єкта і є природженою реакцією, орієнтовним рефлексом, вважається нестійким. Опосередкований інтерес виявляє усвідомлену спрямованість особистості та пов'язаний з цілями діяльності, її значущістю, цінністю. Найбільш сприятливим для навчально-виховного процесу у виші є таке поєднання інтересів, де немає суперечності між емоційною привабливістю і зацікавленістю в результатах діяльності, тобто між безпосереднім і опосередкованим інтересами. Але оскільки в навчальній діяльності далеко не все має безпосередню емоційну привабливість, то дуже важливо сформувати опосередковані інтереси, які відіграють провідну роль у свідомій організації процесу навчання.

Незважаючи на те, що положення про мотивацію учіння в середній школі певною мірою стосуються і вишого закладу освіти, слід все ж таки брати до уваги і деякі особливості мотиваційної спрямованості студентів. Зокрема, в працях Ю.К. Бабанського, присвячених

проблемам вищої школи, інтерес розглядається як інтелектуальна вибірковість, заснована на пізнавальних потребах, як один із усвідомлених мотивів поведінки студентів. При цьому вчений виділяє з-поміж основних інтересів пізнавальні, суспільно-політичні, професійно-трудова та ін. [2] і відзначає недостатній рівень розвитку в студентів пізнавальних і професійно-трудова інтересів.

Студенти мають досить поверхові уявлення про сферу майбутньої професійної діяльності, її зміст, умови, перспективи тощо. Звідси постає необхідність цілеспрямованого формування в них мотивів учіння, які спонукали б їх до набуття професійно значущих знань, умінь і навичок шляхом розвитку зацікавленого ставлення до самого процесу пізнання та своєї професії як сфери застосування отриманих знань.

Викладені положення щодо мотивації учіння, а також аналіз модульного підходу до організації навчального процесу у виші дозволяють виявити прийоми стимулювання мотивації учіння студентів у процесі кредитно-модульної системи навчання, а саме:

- 1) формування ближньої та перспективних цілей учіння;
- 2) реалізація взаємозв'язків усереднені навчальної інформації та зі спорідненими дисциплінами, її практичне спрямування;
- 3) проблемне викладення навчального матеріалу в модулі;
- 4) підвищення рівня самостійності, надання студентам можливостей для формування свого бачення, аргументації, доведення і висловлення своєї думки;
- 5) залучення студентів до самоврядування і його органічне поєднання з керівними функціями педагога;
- 6) паритетні взаємовідносини студентів та викладачів;
- 7) індивідуалізація навчальної діяльності.

Обґрунтуємо доречність використання виявлених прийомів формування мотивів учіння у студентів у процесі кредитно-модульної системи навчання.

Мотив і мета перебувають у тісному діалектичному зв'язку. Будь-яка діяльність починається з усвідомлення особистістю предмета дії як мети. Але, як відомо, не будь-яка мета може активізувати процес навчання. Мотиваційна і виховна функції мети реалізуються тоді, коли студент здатен чітко уявити, навіщо він має виконувати певну конкретну дію або розв'язувати певну задачу, яке значення це має для його професійної діяльності. Щоб бути мотивом діяльності, мета повинна мати особистісну

МОТИВАЦІЯ УЧІННЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

значущість для студента. Якщо цього не відбувається, то нові знання взагалі не можуть бути засвоєні або засвоюються формально.

Досить успішно, на наш погляд, ця проблема вирішується у модульному навчанні. Оскільки підструктурою будь-якої діяльності є дії, то важливого значення набуває формулювання мети кожної пізнавальної дії. При модульному опануванні навчального матеріалу це ефективно реалізується таким чином: на початку кожного модуля формулюється інтегрована дидактична мета, а в кожній темі цього модуля вказується адекватна їй часткова дидактична мета його засвоєння.

Студентський пізнавальний інтерес тісно пов'язаний із професійним. У переважній більшості студентів пізнавальний інтерес має практичну спрямованість, тому знання у вищій повинні мати практичний, дійовий характер. Звідси виникає необхідність у такій побудові навчального процесу, за якого потреба в нових знаннях виникала б у студента свідомо, через професійну мотивацію.

На наш погляд, у навчально-виховному процесі ця проблема може бути вирішена у двох аспектах:

1. Демонстрація міжпредметних та внутрішньооб'єктових зв'язків.

2. Оволодіння знаннями в процесі практичного застосування теоретичних положень.

На етапі формування змісту навчання істотне значення має те, в якому вигляді подається навчальна інформація для студента. Ми згодні з думкою багатьох дослідників, про те що "для навчального процесу необхідно, щоб надходження інформації створювало проблеми, ставило завдання, а не вирішувало їх до кінця" [1, 18]. Помічено, що створення проблемних ситуацій забезпечує формування вихідної пізнавальної мотивації, яка є імпульсом для активізації навчальної діяльності. Проблемне подання матеріалу залучає студентів до розумових дій, активізує їх пізнавальну діяльність, підвищує інтерес до навчальної інформації, робить викладення матеріалу більш доказовим, сприяє зв'язку навчання з науковим пошуком студента і є найбільш ефективним способом озброєння студентів методами певної науки.

Пізнання, яке не стало об'єктом власної діяльності, не може вважатись справжнім надбанням людини. Небезпідставно однією із суттєвих особливостей методики у вищій школі вважається навчання студентів методів самостійного пізнання і науково обґрунтованої дії.

Позитивний вплив на розвиток мотивації учіння чинить гармонійне поєднання оцінювання з боку вчителя з основами на самоконтролі

самооцінюванням учнів. Навчальну мотивацію можна успішно розвивати, якщо і оцінка вчителя і самоконтроль спрямовані не тільки на результат, але й на спосіб його досягнення. У процесі контролю своєї діяльності студент оцінює її і на цій основі доходить висновку щодо про внесення в неї корективів.

Принцип паритетності в модульному навчанні забезпечує формування нових взаємостосунків між тим, хто навчає, і тим, хто навчається. Вони складаються на основі реалізації викладачами консультативно-координувальної функції.

Успішність набуття студентами знань і формування у них умінь і навичок значною мірою залежить від якості методичного забезпечення навчального процесу, рівня організації самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на розвиток у них індивідуальних здібностей. Вкрай необхідним вважаємо те, щоб у процесі виконання самостійних завдань студенти розвивали і поглиблювали свої знання про механізми власної пізнавальної діяльності та свої можливості контролю над нею, тобто – щоб вони були причетними до вдосконалення власних розумових дій.

Висновок. Отже, наведені міркування переконують у тому, що проаналізовані прийоми є ефективним засобом формування у студентів мотивації учіння, спрямованої, на активізацію їх пізнавальної діяльності, та можуть бути використані у процесі кредитно-модульного навчання у вищій школі.

1. *Архангельский С.И. Некоторые проблемы теории обучения в высшей школе / С.И. Архангельский. – М.: Знание, 1973. – 60 с.*

2. *Бабанский Ю.К. Педагогика высшей школы / Ю.К. Бабанский. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. н/Д ун-та, 1972. – 121 с.*

3. *Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л.И. Божович. – М.: Педагогика, 1973. – 361 с.*

4. *Гончаренко С.У. Украинський педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.*

5. *Ковалев А.Г. К проблеме мотивов / А.Г. Ковалев // Психологический журнал. – 1982. – Т. 2. – № 2. – С. 29 – 44.*

6. *Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 204 с.*

7. *Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.*

8. *Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 288 с.*

Стаття надійшла до редакції 27.02.2015